

Exposicions

L'Estudi de la Masia Catalana

Difusió dels resultats d'una recerca

Josep Font Sentias
Gestor cultural

«L'Estudi de la Masia Catalana» va ser un projecte executat entre el 1924 i el 1936 a Catalunya i les Illes Balears. La seva contextualització remet a una categoria, el Noucentisme, a un nom propi, Rafel Patxot, i a una institució, el Centre Excursionista de Catalunya (en endavant, CEC). El propòsit era documentar de forma exhaustiva el món rural on, segons els autors del projecte, estaven dipositats els valors socials que devien fonamentar la modernització de Catalunya, en una època d'impuls cultural, educatiu i polític extraordinari, però també de transformacions i tensions socials, amb migracions del camp a la ciutat i la consolidació de la classe obrera. L'Estudi, en darrer terme, pretenia reivindicar i fixar unes estructures socials i familiars que els seus protagonistes veien esvaïr-se.

Interromput de forma sobtada per la Guerra Civil, l'Estudi va quedar socialment oblidat fins al 1975, moment a partir del qual s'empren la recuperació, l'organització i la difusió del seu fons, amb 7.700 fotografies organitzades en fitxes i àlbums territorials, que van ocupar un gran armari a la seu del Centre Excursionista de Catalunya.

Aquest article descriu la difusió d'una recerca sobre l'Estudi que, impulsada

pel Museu de Granollers, va ser encomanada a l'antropòloga Montserrat Solà. L'aprofundiment i la persistència d'aquesta investigació al CEC va permetre localitzar, l'any 2007, la correspondència i altra documentació inèdita del projecte. La seva interpretació i anàlisi, doncs, van permetre reinterpretar l'abast i el significat de l'Estudi. Aquests resultats es van materialitzar, principalment, en un llibre i en dues exposicions, que es descriuen a continuació. També es valoren algunes especificitats en la gestió d'aquest projecte i es destaquen algunes confluències historiogràfiques, així com alguns reptes pendents.

La vida a pagès o el llibre sobre l'Estudi

La localització de documentació inèdita va reforçar el propòsit inicial d'editar un llibre, un format que permetia estendre els constreyniments de llenguatge sintètic d'una exposició. Amb la voluntat d'oferir una mirada contemporània a l'Estudi, l'aportació més nova del llibre és la de Montserrat Solà, autora de la recerca. L'anàlisi de la correspondència localitzada l'any 2007 va permetre detallar amb precisió la metodologia de l'Estudi, descriure l'Oficina que va organitzar-se, elaborar una relació completa del pla de treball i dels col·laboradors que van intervenir-hi, així com palesar els paral·lelismes entre l'Estudi i el magne projecte de l'Obra

del Cançoner Popular.⁽¹⁾ Aquesta documentació mostra l'amplitud de la xarxa de contactes personals que va teixir-se, així com les relacions amb altres entitats excursionistes per fomentar la recerca i la difusió sobre la Masia convocant, per exemple, concursos de dibuixos. L'article de Montserrat Solà fa inventari dels encàrrecs efectuats (i pagats) de recerques que no ha estat possible localitzar, que romanen inèdites o que van publicar-se amb posterioritat a la Guerra Civil i, en alguns casos, sense una constància explícita a la seva filiació i origen. Eren encàrrecs que, adoptant la nomenclatura de l'Obra del Cançoner, havien de nodrir els *Materials* i *Miscel·lànies* que s'havien de publicar.

El llibre dedica un apartat, a cura d'Anna Borbonet, a l'esforç del CEC al llarg dels anys vuitanta, no només per conservar, documentar i difondre l'Estudi amb exposicions temàtiques, sinó també per reprendre l'Estudi i continuar-lo, així com una aproximació, indispensable, a Rafel Patxot per part de Joaquim Maluquer, que va editar-ne una biografia.⁽²⁾

Una altra contribució destacada del llibre és la de Joaquim M. Puigvert, centrada en la figura de l'arquitecte olotí Josep Danés,⁽³⁾ coordinador del desenvolupament de l'Estudi. L'autor fa veure el pes que va tenir el *pairalisme*

■ De dalt a baix: La Serradora (Castellterçol), Grup de Batedors a La Grossa (Mojà) i Can Vilaró (Lluçà). LLUÍS BONET GARÍ/ SALVADOR ILLA/ JORDI SOLÀ. FONDS ESTUDI MASIA CATALANA. CEC

com a marc ideològic de l'Estudi i la importància que l'arquitectura popular té per als arquitectes de l'època. L'accent arquitectònic de l'Estudi es completa amb un article d'Albert Cubeles⁽⁴⁾ sobre Lluís Bonet i Garí que, desmantellat el projecte de l'Estudi, continuà estudiant el món de la masia, especialment a la comarca del Maresme.

Josefina Roma analitza la relació entre l'etnografia i l'Estudi. Rossend Serra i Pagès havia de desplegar-ne la dimensió folklòrica i és per això que va concebre un immens pla de treball, que eixamplava notablement la dimensió arquitectònica de l'Estudi, predominant entre el material conservat. La consecució d'aquest àmbit, afegit a les aportacions lingüístiques de mossèn Antoni Griera i les jurídiques de Francesc Maspons i Anglasesell, autor de la ponència on es descriu la metodologia i l'abast del projecte, hauria donat una identitat notablement diferent a l'Estudi. La mort de Rossend Serra i Pagès el 1929, doncs, va impedir desenvolupar una part crucial dels propòsits inicials del projecte.

El llibre clou, finalment, amb dos estudis centrats en el desenvolupament de l'Estudi a les Illes Balears. El de Jaume Ayats, dedicat a la figura de Baltasar Samper, permet resseguir els paral·lelismes entre l'Obra del Cançoner Popular i l'Estudi, i com el recull de cançons va completar-se amb la documentació, especialment fotogràfica, de les *possessions*, *llocs* i *casaments* de Mallorca, Menorca i Eivissa. El darrer article dedicat a les Illes Balears, signat per Antoni Ginard i Andreu Ramis, mostra, a partir de la documentació que la recerca de Montserrat Solà va fer emergir, les filiacions culturals i polítiques dels informants i persones de contacte a les illes. Valora els criteris que van seguir per a la selecció de possessions i constitueix una radiografia social i paisatgística de les Illes als anys trenta del segle xx.

El conjunt d'articles citats anteriorment va confluïr amb l'interès que el grup editor RBA havia mostrat per divulgar el fons fotogràfic de l'Estudi. Aquesta coincidència d'interessos va permetre emprendre una empresa poc habitual, en fer confluïr la necessitat d'arribar a grans públics per amortitzar la inversió necessària per part de l'editor, amb la voluntat de mantenir el registre acadèmic i especialitzat dels articles. El resultat en va ser la monografia *La vida a pagès*, un llibre en què la selecció i el tractament de les fotografies han estat paràmetres fonamentals. L'impacte del llançament en els mitjans i en grans prescriptors (amb articles en capçaleres com *l'Avenç* o *Presència*, amb entrevistes i reportatges a Catalunya Ràdio i COM Ràdio, la inclusió en el *Círculo de Lectores*, etc.) va permetre que un llibre especialitzat fos també acollit entre el gran públic, com queda palès amb una venda de 2.000 exemplars d'un llibre amb un preu de venda al públic de 42 euros i que, transcorreguts gairebé dos anys de la seva primera edició, continua present, no només en el fons de les llibreries, sinó també als aparadors.

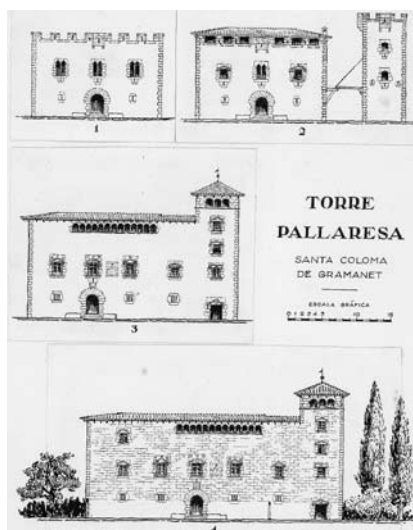
Les exposicions itinerants

La idea de produir una exposició permetia actualitzar, valorar i descriure la història i l'abast de l'Estudi i dels seus protagonistes, amb una seqüència cronològica. Pretenia, també, introduir algunes reflexions sobre la mitificació de la masia i les pervivències del paisatge.

Les premisses per desenvolupar el guió van ser pensar en una exposició itinerant, per a sales de format mitjà, amb capacitat d'adaptació i personalització als museus que hi estiguessin interessats. Per això, i també per limitacions pressupostàries, es va decidir que no s'hi exhibiria material original.⁽⁵⁾ El principal mecanisme d'adaptació va consistir a fer un audiovisual amb les imatges dels entorns de la ciutat o co-

■ Inauguració de l'exposició al Museu d'Història de Catalunya, amb el Director General de Patrimoni, el Director del Museu i el Director de l'Obra Social d'Unnim.

■ Torre Pallaresa. Santa Coloma de Gramenet. L'execució de l'Estudi va incloure l'aixecament de nombrosa planimetria i cartografia. JOSEP FONT

marca visitada. L'exposició, amb els comissaris Montserrat Solà i Josep Font, també incloïa una pel·lícula documental sobre Rafel Patxot, una aproximació biogràfica produïda per la Diputació de Barcelona. Sobre una estructura comuna, van produir-se dues exposicions diferents, en funció de si viatjaven per Catalunya o les Illes Balears.

Des de la seva inauguració, gairebé simultània, a Sabadell i Palma, l'exposició ha estat programada, fins al moment de redactar aquest article, en

20 ciutats, que es relacionen a continuació: Badalona, Barcelona (Museu d'Història de Catalunya), Cambrils, Ciutadella, Cornellà, Eivissa, Esterri d'Àneu, Gavà, Maó, Moià, Palma, Premià de Dalt, Reus, Sabadell, Santa Coloma de Gramenet, Sant Feliu de Guíxols, Solsona, Taradell i Tàrraga. També és important ressenyar que, recollint només les dades d'aquells espais que han fet un comptatge dels visitants, ja han visitat aquestes exposicions més de 30.000 persones.

L'exposició, durant aquests dos anys d'itinerari encara no finalitzat, s'ha acompanyat de presentacions del llibre i de visites guiades. També ha servit com a mostra en jornades o per rescatar aspectes del passat rural. El Museu de Gavà, per exemple, va identificar i organitzar una taula rodona entre les dones del Gavà pagès, alhora que reivindicava la importància del Pla del Llobregat agrícola per al futur. O a Badalona, on s'ha fet una recerca paral·lela de documentació històrica de les masies per mostrar en el teixit urbà, amb el suport d'un ortofotomapa a gran format, les cases encara existents i transformades, les protegides, les desaparegudes, etc. L'èxit de l'exposició ha sorprès, positivament, comissaris i

productors. En la llarga trajectòria de l'Obra Social d'Unnim ha estat l'exposició amb més grau de demanda.

Institucions participants i reptes de futur

Com s'ha citat amb anterioritat, aquest projecte va iniciar-se per iniciativa del Museu de Granollers i perquè Caixa Sabadell va finançar la recerca. Posteriorment va afegir-s'hi l'Obra Social de Sa Nostra i, finalment, la Diputació de Barcelona. Ha estat un projecte llarg, que ha rebut la col·laboració constant del Centre Excursionista de Catalunya i el suport d'RBA. Sense l'assessorament i la implicació de persones com Manuel Castellet, Josep Massot i Joaquim M. Puigvert, és segur que no s'haurien assolit els objectius previstos. Al llarg d'aquest trajecte algunes d'aquestes institucions s'han fusionat i altres han viscut intensos projectes de modernització, però el suport a aquest projecte s'ha mantingut constant.

La perspectiva en la gestió i el finançament de projectes culturals s'ha modificat completament, en aquest temps. Encara que discret per dimensió econòmica, el projecte de recerca i difusió sobre l'Estudi de la Masia Catalana pot constituir un bon estudi de cas de com, amb objectius ben alineats, poden crear-se mecanismes de treball conjunt entre el sector privat i el públic que beneficiïn ambdues parts, i també pot explicar a què ens referim quan, acuitats per la crisi, parlem de la necessitat de compartir i coproduir projectes.

S'ha assenyalat, encara que parcialment, que hi ha hagut una bona conjuntura historiogràfica en el transcurs del desenvolupament d'aquest projecte. A més de les obres ja ressenyades, cal destacar la restauració de la masia Mariona situada al nucli de Mosqueroles (Fogars de Montclús), al Parc Natural del Montseny, edificada entre el 1926 i el 1931 per iniciativa de Rafael Patxot i sota la direcció de l'arquitecte Josep

Danés i Torras. L'any 2005 es va fer efectiva la donació d'aquesta casa per part del seu propietari, Rafel Carreras i Patxot, a la Diputació de Barcelona. La masia, a més d'acollir les oficines del parc, disposa d'un equipament cultural que ocupa la totalitat de la planta baixa, on es desenvolupa la zona museïtzada que, amb el títol d'«Univers Patxot», ofereix una visió general de l'obra científica i de mecenatge de Rafel Patxot: l'estudi de la masia catalana, la relació amb l'excursionisme, la meteorologia, l'astronomia i el cançoner popular.

El projecte que aquí es presenta es va poder desenvolupar també, entre els suports i motius presentats, perquè el CEC va digitalitzar el fons fotogràfic de l'Estudi. Cal ressenyar, pel que significa per a l'accessibilitat, que aquestes imatges s'han incorporat recentment a la Memòria Digital de Catalunya, com descriuen Manuel Castellet i Cristina Ferrer en un article a *Serra d'Or*.⁽⁶⁾

Entre els reptes de futur poden encetar-se, encara, moltes línies de treball. Per citar-ne una, entre els múltiples col·laboradors que hi aporten fotografies, hi ha figures com la de l'enginyer Antonio Gallardo, molt prolífic en l'obtenció d'imatges de tot Catalunya. La seva capacitat per fixar-se en detalls de molins, serradores, premses, etc. i obtenir-ne imatges el fan un veritable precursor de l'arqueologia industrial. La bibliografia sobre les seves publicacions i treballs, en canvi, és pràcticament inexistente. El més peremptori, però, és fer una edició crítica dels textos de l'Estudi que encara romanen inèdits, treball que, afortunadament i amb gran rigor acadèmic, ha iniciat Joaquim Puigvert i Solà amb els textos inèdits de Josep Danés.⁽⁷⁾ ■

NOTES

- (1) Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. [Direcció de Josep Massot i Muntaner i DDAA]. *El cançoner popular de Catalunya*. Catàleg i exposició. 2005. ISBN 84-393-6948-4
- (2) MALUQUER I SOSTRES, Joaquim. *Rafael Patxot i Jubert. Mecenes i científic*. Barcelona: Pòrtic, 1994. ISBN: 84-7306-995-1.
- (3) PUIGVERT I SOLÀ, Joaquim M. *Josep Danés i Torras. Noucentisme i regionalisme arquitectònics*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008.
- (4) Cal destacar la confluència en el temps de l'estudi i la publicació sobre l'arquitecte noucentista Josep Goday. Vegeu: CUBELES BONET, Albert; CUIXART GODAY, Marc. *Josep Goday Casals. Arquitectura escolar a Barcelona de la Mancomunitat a la República*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2008, 365 pàgines. ISBN: 978-84-9850-073-8.
- (5) Amb la notable excepció de l'adaptació que va fer-se al Museu d'Història de Catalunya i que va exhibir-se des de febrer a abril del 2011.
- (6) CASTELLET, Manuel; FERRER, Cristina. «L'Estudi de la Masia Catalana a la Memòria Digital de Catalunya». *Serra d'Or* (octubre 2011), p. 45-48.
- (7) Danés i Torras, Josep. *Materials per a l'Estudi de la Masia. Edició i Estudi introductori de Jeroni Moner i Joaquim M. Puigvert*. Girona, Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, Centre de Recerca d'Història Rural de la Universitat de Girona, 2010. ISBN: 978-84-9984-084-0.

■ Coberta del llibre publicat, del que se n'han venut més de 2.000 exemplars. L'exposició del Museu d'Història de Catalunya, d'on correspon la invitació, va ser visitada per més de 3.000 visitants. JOSEP FONT